

17. *Monumenta graeca ad Photium ejusque historiam pertinentia* / уряд. і ред. J. Hergenroether. Ratisbona: G. J. Manz 1869. 181 с.
18. Photii Patriarchae *Lexicon* / consilio et auctoritate Universitatis Thessalonicensis editum / ред. Chr. Theodoridis, т. 1, 2, 3. Berlin — New York: De Gruyter 1982, 1998, 2012.
19. Photius. *Bibliothèque* / ред. R. Henry, т. 1–9. Paris: Les Belles lettres 1959–1991.
20. Treadgold W. *A History of the Byzantine State and Society*. Stanford: University Press 1997. xxiii+1020 с.
21. Treadgold W. *The Nature of the Bibliotheca of Photius*. Washington: Dumbarton Oaks 1980. xv+206 с.
22. Wilson N. G. *Scholars of Byzantium*. London: Duckworth 1983. vii+283 с.

Рассматривается эволюция оценки Иваном Франко константинопольского патриарха Фотия как литератора, в частности его важнейшего филологического труда «Мириобиблон».

Ключевые слова: византийская литература, филология, византийское культурное наследие, литературная критика.

Andrii Yasinovskyi
(Lviv)

Photius' "Myriobiblon" in the literary evaluation of Ivan Franko

This article deals with the evolution of Ivan Franko's evaluation of Photius, the patriarch of Constantinople, as a literary man and particularly of his most important philological work "Myriobiblon".

Keywords: Byzantine literature, philology, Byzantine cultural legacy, literary criticism.

УДК 821.161.2

Гудзенко О., к. філол. н., наук. співроб.
Інститут філології КНУ ім. Т. Шевченка, Київ

БІПОЛЯРНЕ Я В ЕСТЕТИЦІ РОЗСТРІЛЯНОГО ВІДРОДЖЕННЯ: РОЗДВОЄННЯ ОСОБИСТОСТІ ЯК МОДЕЛЬ ВИХОДУ З ОНТОЛОГІЧНОЇ ПАСТКИ

У статті осмислено тему деструктивного впливу установок тоталітарного режиму на масову свідомість, результатом якого є розхилювання психіки особистості, що сприяє роздвоєнню її свідомості. Біполярне Я постає в творах періоду Розстріляного Відродження як модель виходу з онтологічної пастки. У творчості провідного драматурга цього часу М. Куліша ця тенденція простежується найбільш яскраво.

Ключові слова: біполярне Я, свідомість, онтологічна пастка, творчість, М. Куліш.

Література 20-х – 30-х років минулого століття стає об'єктом дослідження із прогнозованою частотою: рух по колу в українській історії носить закономірний характер, тож і вивчення літературного масиву певного «кола» цікавий не тільки у сенсі мистецьких засобів та прийомів. У різні часи тему ґрунтовно досліджували Ю. Лавріненко, О. Субтельний, М. Жулинський, І. Дзюба та ін.

Однак декларації про біполярність світу, що звучали у політичному контексті тривалий час і, звісно, спростили й схематизували сприйняття буття у всій його складності й суперечності, видається, мали на меті відвернути загальну увагу від того факту, що тоталітарне суспільство схильне більше, ніж будь-які інші продукувати біполярну особистість, психіка якої знаходиться на межі здоров'я та хвороби. Акцентувало увагу на проблемі роздвоєння особистості мистецтво, найбільш, як здається, окреслено – література. Крізь промовисті чи подекуди закамфльовані риси душевної хвороби героя твору – глибоку депресію (печаль, безсоння, беззмистовність існування, втрата енергії, зниження зацікавлення, суїцидальні ідеї, соціальна дисфункція) та манію (пришвидшене мовлення, множинність ідей тощо), що часто призводять до його фізичної загибелі, проглядають і передумови виникнення такого стану психіки – людина потрапляє в глухий кут (промовиста назва твору – «Закут» Миколи Куліша), не бачить із нього виходу, постійно стоїть перед складним вибором морального характеру.

Актуальність нашого дослідження полягає у тому, що психологічні особливості художнього доробку митців аналізованого періоду були вивчені все ж недостатньо повно, хоча й розглядалися крізь призму психоаналізу неодноразово. Метою роботи стало дослідження біполярного Я в творчості митців Розстріляного Відродження, зокрема провідного драматурга епохи Миколи Куліша.

Зазначимо, що й у ліриці пореволюційних років ці тенденції досить яскраво заявили про себе. Так, У В. Сосюри читаємо: “В мене серце на дві половини”. Василь Чумак теж у своїх поезіях торкається проблеми болючої внутрішньої суперечності:

Мов шляхи-плющі переплелися,
Дві душі мої зійшлися,
І чого я прагну: чи спокою,
Чи гучного бою? [7, с. 796].

Проза й драматургія відгукнулися на болючу проблему цілим масивом текстів, адже досить часто хворе суспільство множить кількість хворих гро-

мадян, а діагноз цьому процесу ставить не лікар, не політик, заангажований суспільним процесом, а письменник, що препарує дійсність у своєму творі: «подолати роздвоєність, запобігти краху психіки може лише мистецтво, що формує цілісну особистість і своєю гармонією впливає на її внутрішню гармонію, сприяючи збереженню та відновленню психічної рівноваги. Показуючи героїв, що пройшли тяжкі випробування, мистецтво примушує людину співпереживати їм і цим як би очищує їх внутрішній світ» [6].

Хвороба особистості екстраполюється на все суспільство, людина вже є швидше символом, ніж безликою часточкою його, що не чинить ні на що впливу. Пуп із п'єси Миколи Куліша «Зона» пророкує: ... соціалізм – хвороба мрія потомленого людства! Нема й не буде!... А тебе, лисий, за ідеалізм із сонячної системи викинуть (герой звертається до місяця і водночас - до пам'ятника Леніну)» [3, с. 343].

Саме у «Зоні» піднімається тема деструктивного впливу установок тоталітарного режиму на тогочасну масову свідомість. Це символізує сам образ зони – хвороби, що вражає зернові культури. Суспільна зона, попереджає автор, «сиплеться й темнить кожну зернину думки» [3, с. 297]. Коли ж особистість уражено невиліковно, на перший план виходить маніакально-депресивна симптоматика. Пуп речетативить: «На вітрині жіночі головки з воску бачив?... Треба замість воскових живих нарубати й настромляти на манекени... й освітити червоною електрикою... і щоб кров капала... От яких вітрин нам треба!» [3, с. 341]. Драстичні сцени майбутньої картини світу унеможливають існування героя тут-і-тепер, бо у ключі хворобливо роздвоєної свідомості він прагнутиме власноручного їх втілення. Тому його суїцид є закономірною кульмінацією твору.

«Господи! Виведи мене із мурів цих, із закуту виведи» [3, с. 377], - волає у онтологічну порожнечу батько Радобужного в п'єсі «Закут» (варіації «Зони») Борсання людини у суспільній пастці, безвихідь і безнадія – основні вчуття доби Українського Відродження 20-х – початку 30-х років ХХ століття, тож прогнозовано воно згодом стало Розстріляним. Символ розстрілу свого альтер-его, другого «я» – провідний сюжет багатьох літературних текстів того часу («Я (Романтика)» М. Хвильового, «Яблуневий полон» І. Дніпровського, «Патетична соната» М. Куліша, «Вершники» Ю. Яновського та ін.). У «Патетичній сонаті» він носить характер концепту, а п'єса стала своєрідним прописом епохи.

В образі Ілька Юги, головного героя драми, простежуються автобіографічні мотиви. Це помітили ще сучасники М. Куліша: (Б. Алперс зазначав, що Ілько Юга і автор – одна й та сама постать” [1]. Певною мірою про це свідчить побудова п'єси, що ведеться від першої особи і є плином почуттів

ліричного героя. Епістолярій драматурга дає психологічне обґрунтування створення твору. У листі до О. Корнєєвої-Маслової (близької людини письменника) сам Микола Гурович так ілюструє свій стан: “Заболел поэт. Опасно болен. Может умереть. То было раньше и недавно – он в подвале сидел, а теперь я бережно извлек его оттуда, перенес в лабораторию, в рабочий кабинет рассудка. Рассудок в тревоге и смятении, теперь лишь он понял, как необходимым ему этот наивный и смешной поэт” [4]. Ступінь фатального роздвоєння особистості особливо помітний в останній фразі: “Рассудок мечется”.

Жахливі суперечності, які опановують емоційну творчу натуру М. Куліша, повною мірою відображено в “Патетичній сонаті”, у якій автор максимально сумістив сюжетний та особистісний плани, чим досяг граничної психологізації п’єси. Розум у кульмінаційній сцені уособлюватиме саме Ілько, душу - його альтер-его - Марина, усе краще, вище і досконале, що є в ньому. Цікаво, що у фіналі спочатку Ілько не збирається вбивати Марину (“Мені треба просто поговорити з нею” [4, с. 254]), хоче лише покласти край фатальній роздвоєності, повернути собі цілісність. Марина ж зустрічає Ілька як свого ката, уособлення всіх гнобителів її батьківщини. Але усвідомлюючи певну несамостійність Ількового вибору, вона надалі говорить лише з його “душею”, апелюючи до автентичних моральних якостей. Саме в цей момент найяскравіше прописується в тексті момент роздвоєння особистості – Марина чітко розмежує для себе Ілька-душу та Ілька-розум: “Підходить до мене і, ніби взявши мене за руку, справді веде мене за собою”. “Вона ніби садить мене. Дивиться в очі, мені, уявному”. І саме Марина вперше на вербальному рівні втілює думку про роздвоєність Юги: “Ви дивитесь на нього (показує на мене), на двійника свого”, “Спитайте, милий, у двійника, ну навіщо він засадив мене у цей темний підвал? Навіщо вигнав свою мрію з її високої світлиці і замкнув?” [4, с. 256]. Розмова двох контрастних за своєю суттю персонажів все більш нагадує діалог “душі” – мрійливої, піднесеної, тонкої, з логічно-раціональним заангажованим “розумом”, що відкидає “сентименти”. Поклоніння перед суспільно приявним шаблоном мислення досягає апогею. Сумніви у правильності вибору остаточно зникають, і Ілько безповоротно відмежується від минулого і сучасного: “Тепер я хочу жити днем прийдешнім”, від нації і народних традицій: “Моя нація тепер там, де клас”, а Україна постає у його уявленні як “Плацдарм великого змагу ідей”, більше – стає соціалістичним експериментом, “матеріалом для лабораторії” [4, с. 258]. Перейнявшись чужою ідеєю, нарешті впевнившись, повіривши в неї, “інтернаціональну [...] як соціальну аксіому”, Ілько називає її: “Моя свідомість”. Аргументи Марини щодо власної ідеї вищі: “Я вірю в неї... Як у Бога! Вона моя душа!” [4, с. 260]. Але холодний розум останнім доводом у

суперечці бачить кулі: “Я стріляю. Дзвенить у вухах. Вона спадає по сходах униз. Мертва” [там само]. Душа – цькована, загнана – нарешті отримала своє матеріальне втілення і змогла промовляти свої контраргументи та докази у суперечці, але їй не судилося вижити.

Останній діалог Юги з Мариною, який завершується відвертим протистоянням душі і свідомості, красномовно ілюструє закамфльований двобій: не Марини та Ілька, що дивляться один на одного з різних класових позицій, а цілісної і дуалістичної особистості, більше того, двох протагоністичних голосів цієї особистості, один із яких у суперечці для доводу власної правоти пускає в хід зброю. Спонтанна жорстокість Юги нагороджена містичною ейфорією, яка, на перший погляд, виглядає недоречно (адже дія відбувається після вбивства, над тілом дівчини): “Мене охоплює надзвичайне піднесення. Мені вчувається, що весь світ починає грати... “Патетичної симфонії” [там само]. Вочевидь, дається взнаки психічний розлад героя - його біполярне «я» шляхом вбивства однієї іпостасі намагається врятуватися, вижити, зупинити розхищування внутрішнього світу до небезпечної для свідомості особистості амплітуди.

Однак маніакальна ейфорія – це всього-на-всього хворобливий міраж зболеної свідомості. Однозначно, що в цей момент реальний світ грає реквієм, і не лише по Марині, але й по самому Ільку (про це заявлено ще в епіграфі: “Спогади мого [...] нині покійного (підкреслення наше – О.Г.) друга Ілька Юги” [4, с. 174]. Отже, духовно спустошене тіло не рятує навіть усвідомлення незаперечності істини на кшталт “Моя свідомість!” – фінал для роздвоєної особистості, яка після довгих вагань убиває своє друге “Я” є трагічним – смерть, тлін, забуття.

«Вічний бунт» Миколи Куліша - драма театру абсурду, де від початку на сцені – живі втілення роздвоєної свідомості особистості, т.зв. дихотомії, що живуть своїм життям, сперечаються між собою і навіть самостійно обирають різні фінали свого буття. Тісним видається плацдарм душі героя, і різні його іпостасі отримують квиток у вільне плавання. Символізують цей процес імена, що промовляють, - Байдух і Ромен, скепсис і романтизація дійсності. Тож свідомий вибір на користь небуття Байдухом прочитується передусім як символічне самогубство, яке Альбер Камю означив як погодженість із власними межами [2, с. 260]. А Ромен обирає «бути» і цим оприявнює свою спробу заперечення абсурду, що символізує надію на віднайдення цілісності свідомості особистості і, більше, оздоровлення всього суспільства. Таким чином, у автора роздвоєння особистості – це і хворобливий процес збудженої психіки, і водночас шанс виходу із цього стану, коли одна іпостась перемагає іншу і намагається перемогти абсурдність буттєвої ситуації. «Геніальність

М. Куліша полягає в тому, що модель світу, створена в його творах, здатна врятувати людину, що живе в епоху великих змін, від шляху Хвильового, що закінчив життя самогубством, яке, за Є. Дюркгеймом, є продуктом абсолютної залежності людини від суспільства» [6].

Одну зі своїх поезій Віктор Гюго – чи не найяскравіший представник Західного Романтизму назвав Номо duplex – «Людина роздвоєна». У цьому творі зроблено спробу розгадати загадку двоїстості людської натури. Можливо, почасти сучасні дослідники творчого доробку письменників Розстріляного Відродження і мають рацію, коли зауважують: «внутрішня роздвоєність, як основна риса особистості у новелістиці М. Хвильового, є не стільки трагічною ознакою людини певного історичного періоду, скільки характерною рисою людини як такої» [5]. За вченням Ст. Пшибишевського та уявленнями модерністів, душа є елементом, над яким людина не має влади. Душа (думка, серце) діє й існує самостійно. Зустріч зі своїм другим «Я» - настроями, відчуттями, фізичними станами – частий сюжет романтичної, новоромантичної, модерністської лірики. Однак історична доба, що постулює жорсткий вплив на особистість та її долю, трансформує роздвоєння особистості у справжню психологічну проблему на межі хвороби, а літературні твори, що за текстуальну канву взяли опис її перебігу, як правило, закінчуються не то драматично – трагічно.

1. Алперс Б. Судьбы лирической драмы “Патетической сонаты” в Камерном театре // Советский театр. – 1932 – № 2. 2. Камю А. Миф о Сизифе. Эссе об абсурде // Камю А. Сумерки богов. - М., 1989. 3. Куліш М. Твори: У 2 т. - К.: Дніпро, 1990. – Т. 1. 4. Куліш М. Твори: У 2 т. – К.: Дніпро, 1990. – Т. 2. 5. Немченко І.Ю. Новелістика М. Хвильового в контексті української прози початку ХХ століття: Автореф. дис. ... к. філол. н. – Одеса, 2004. 6. Плахтій Т. Драматичний світ в аспекті психоаналізу (на матеріалі п'єс М. Куліша) // Вісник Луганського державного університету. – 2001. – №8(40). – С. 153-159 // Електронний ресурс. Режим доступу: <http://ruthenia.info/txt/biletskv/plahtt/ukc.html> 7. Українське слово. Хрестоматія української літератури і української літературної критики ХХ століття: В 4 кн. – К.: Аконіт, 2001.

Стаття надійшла до редакції 22.04.2013.

Гудзенко Е., к. філол. н., науч. сотруд.
Институт филологии КНУ им. Тараса Шевченко

Биполярное Я в эстетике Расстрелянного Возрождения: раздвоение личности как модель выхода из онтологической западни

В статье поднимается тема деструктивного влияния установок тоталитарного режима на массовое сознание. Результатом является расшатывание психики

личности, что способствует раздвоению ее сознания. Биполярное Я в произведениях периода Расстрелянного Возрождения воспринимается как модель выхода из онтологической западни. В творчестве ведущего драматурга этого времени Николая Кулиша эта тенденция прослеживается наиболее ярко.

Ключевые слова: биполярное Я, сознание, онтологическая западня, творчество, Н. Кулиш.

**Gudzenko O., PhD, scientific associate
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv**

Bipolar self in the aesthetics of the Shot Down Renaissance: dual personality as a model of withdrawal from the ontological trap

The article raises the theme of destructive influence of totalitarian regime system on mass consciousness. As the result is he loosening of psychic of the personality which favours the splitting of its consciousness. Bipolar self in the works of period of Shot Down Renaissance is perceived as a model of withdrawal from the ontological trap. In the creative works of the leading playwright of that time M. Kulish this tendency can be traced the most vividly.

Key words: bipolar self, consciousness, ontological trap, creative works, M. Kulish.